

De geschiedenis van de Wase klompenmakerij in zijn vele facetten.

door Eric De Keyzer.

Uitgegeven door folkloregroep
De Klomp De Klinge V.Z.W.

D/ /2009/4859/1

Proefschrift.

Inhoud

1. Bronnen
2. Oorsprong
3. De echte oorsprong
 - 3.1. *de trippen*
 - 3.2. *de hoelblok*
4. Defenitie
5. eerbetoon
6. moeilijkheden bij het onderzoek
7. belangrijkheid van de klompenmakerij
 - 7.1. *de canadapopulier*
 - 7.2. *de situering*
 - 7.3. *bandwerk*
8. De eerste telling
9. De verdere evolutie
 - 9.1. *de Wase roots*
 - 9.2. *de bedrijvigheid*
 - 9.3. *de internationale context*
10. Mechanisatie op het platteland
 - 10.1 *de groeiende huisnijverheid*
 - 10.2. *de hoofdperioden*
 - 10.3. *eerste gevaar: de schoenen*
 - 10.4. *tweede gevaar: de bomen*
 - 10.5. *het syndicaat*
 - 10.5.1. het opbod
 - 10.5.2. van gemoedelijkheid naar stress
 - 10.5.3. het loon
 - 10.5.4. de winst
11. Een moord
12. De nevenberoepen in het alaam
13. De internationale omgeving
 - 13.1. *de wereldproductie*
 - 13.2. *ons aandeel*

- 13.3. *Frankrijk*
 - 13.4. *Duitsland*
 - 13.5. *Nederland*
 - 13.6. *Wallonië*
 - 14. Beurzen en wereldtentoonstellingen
 - 15. Modellen
 - 16. Het Waasland
 - 16.1. *verschillen in evolutie*
 - 16.2. *klompen in de schilderkunst*
 - 16.3. *verkoop in wissen*
 - 16.4. *produceren*
 - 17. De details van 1931
 - 18. De aftakeling
 - 18.1. *de laatste stuiptrekkingen*
 - 18.2. *klompenmakers vandaag*
 - 18.3. *kadastergegevens*
 - 19. De Koninklijke Bibliotheek
 - 20. Diversen
 - 20.1. *meester Govaert*
 - 20.2. *enkele namen*
 - 20.3. *Laureys*
 - 20.4. *de studie*
 - 21. Conclusies
 - 21.1. *klimaat*
 - 21.2. *globalisering*
 - 21.3. *organisatie*
 - 21.4. *internationalisering*
 - 22. Studie
 - 23. Slot
- Bijlagen: illustraties bij de tekst.

Om de geschiedenis van de klompenmakerij in kaart te brengen waren vele bronnen nodig.

1. Bronnen

De bronnen voor deze uiteenzetting zijn:

1. economische en industriële tellingen in binnen- en buitenland;
2. de studie van 1764;
3. de gegevens van Van Bogaerde, Broeckaert&De Potter en Siret;
4. een gedetailleerde beroepeninventaris van Mertens in Brussel uit 1931;
5. een universitaire studie uit Munsterland in Duitsland;
6. diverse heemkundige uitgaven in Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, België en Nederland;
7. de Belgische, Duitse, Nederlandse statistiekdiensten (van Frankrijk kregen we helaas geen reactie);
8. archieven van de gemeente Sint-Gillis en de Koninklijke Bibliotheek in Brussel.
9. Diverse annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring
10. eigen opzoekingen in veel landen en musea.

Tegelijk hebben we een wereldwijde klompentoonstelling verzameld waarop eveneens studies zijn gebaseerd.

2. De oorsprong.

Waar moeten we beginnen? Zijn er al klompen vóór het verdrag van Munster in 1648? Ik zou naar het Egypte van **Toetanchamon** kunnen gaan. Maar wat worden we daar rijker van?

Toetanchamon is begraven met duizenden attributen voor zijn ondergrondse reis, waaronder een honderdtal schoeisel. En wat denk je: de meesten van textiel, maar ook enkele van papyrus en zelfs een paar van hout. Dat houten paar is ook teruggevonden op het onlangs ontdekte graf van prinses Henu door een Leuvense Egyptoloog.

Egyptologen als Marleen de Meyer van de universiteit Leuven beweren dat die houten schoeisel enkel voor ceremoniële toepassingen zijn en niet als draagvoorzak. Op houten schoeisel lopen is voor de koningen, farao's en hogepriesters een voorrecht om bij de goden op bezoek te gaan.

Die tellen dus niet mee als draagklomp.

3. De echte oorsprong.

Wanneer komen de klompen dan op de markt? Wanneer zijn de eerste klompen vervaardigd? Zeer waarschijnlijk dateert de modale draagklomp uit onze streken en mag gesitueerd worden vanaf de 14^e eeuw. Sommige bronnen geven zelfs de 8^e eeuw aan. Zeer waarschijnlijk

toevallig ontstaan, praktisch bevonden, geproduceerd in bijberoep. Waarschijnlijk een winteractiviteit.

Klompen zijn uit vergankelijk materiaal vervaardigd, dus veel getuigenissen blijven er niet van over. Zowel Frankrijk, Nederland als België hebben middeleeuwse trippen teruggevonden in de ondergrond. Dus de bakemat bepalen is werk voor specialisten.

We vinden geen klompen op schilderwerken van voor de 15'de eeuw. Huiselijke taferelen waren niet "in", gezien uitsluitend kerkelijke taferelen als opdracht zijn uitbesteed of afbeeldingen van voorname adellijke families. Het voetvolk is niet afgebeeld. Als ze toch afgebeeld worden, dan werken ze op het land, idyllisch met prachtige kleren aan. Dus die bron brengt ons niet verder.

Waarschijnlijk is de klomp ontstaan omdat het middellandszeeklimaat (1.1.) dat hier heerst plots omslaat tot het vochtige, killere klimaat dat we in de geschiedenis "de kleine ijstijden" noemen. Datering: circa 1150 tot 1750. Een plotse temperatuurdaling komt ook voor in de 9'de eeuw. De opwarming van de aarde is een heel oud probleem en vandaag niet zo zeldzaam als sommigen doen uitschijnen.

Een tweede factor is waarschijnlijk de overstromingen, denken we maar aan de Elisabehtsvloed (1404-1424) en de Allerheiligenvloed (1570). Geweten is dat klompen de ideale dracht zijn voor de turfstekerrijen, en derde factor. De laatste en waarschijnlijk belangrijkste factor is dat er volgens o.a. wetenschapper Johan Verberckmoes veel landbouwers, vooral in polderstreken, werkloos zijn door te veel water op het land en misoogsten. Deze vier elementen samen, nog nooit eerder samengebracht, zijn bijna zeker de hoofdelementen geweest om het waterdicht schoeisel te promoten bij de lokale bevolking. Bewijzen zijn daarvan nog niet gevonden, maar lijken vanzelfsprekend voor deze regio als aanzet tot het grote centrum dat het Waasland werd in de klompensector.

3.1. De trippen.

De trippen van de rijken komen voor op schilderijen in Duitsland, België, Frankrijk en Spanje.

De Duitse adel, onze lagere adel en de gewone bevolking lachen met dit zonderling gebruik. Hoewel, het beschermd de edelen tegen infecties en epidemieën. Er zijn ook restanten van klompen opgegraven uit die periode.

De opgegraven trippen op diverse plaatsen bewijzen de aanwezigheid van een houten schoeisel in de 13'de en 14'de eeuw.

In de 15'de Eeuw is er sprake van trippen, patijnen of platijnen voor de rijke adel als modeverschijnsel, en hoelblokken voor de gewone man.

Er zijn dus klompen vóór 1648. Vooraleer klompen regelmatig worden afgebeeld op schilderijen, moet het product al lang ingeburgerd zijn geweest. Klompen dateren dus van vóór de 15'de eeuw. Gezien het klimaat aanzienlijk kouder wordt overstromingen meerdere keren voorkomen in die periode, moet er nood geweest zijn aan een beschermend, waterisolerend en goedkoop schoeisel.

3.2. De Hoelblok.

Schilders als de gebroeders Van Eyck, Jeronimus Bosch (de schedelboring) en later Breughel de Oude met Spelende Kinderen (het kind dat met de volgaard speelt), hebben de eerste klompen afgebeeld. We spreken over eind 15'de tot het begin van de 16'de eeuw. Dus later dan de eerste trippen voor de rijken.

Naast het rijkenluizen-model is er de gewone draagklomp, voor het gewone volk. Hier zien we de evolutie van holleblok naar klomp.

4. De definitie.

De definitie van houten schoenen: schoeisel met een onderdeel van hout. En wat doen we met houten schoeisel van berkenbast zoals in Finland, Estland, Letland en Rusland? Is dit een houten onderdeel?

We zagen al klompen van papyrus zoals in Egypte. Papyrus zijn stengels, met ketting en inslag door elkaar gestrengeld, en onder een zware steen geplet tot een sterke vlakke mat. Zijn die stengels een houtvorm zoals riet?

En wat doe je met de schoeisels in Itshugras bij de Inca's in Peru?

Wij nemen als definitie voor klompen heel eenvoudig: alle houten schoeisel dat een zool heeft, afkomstig van plantensoorten en niet verwerkt is tot textielvezels, leder of rubber.

5. Eerbetoon.

Deze studie is een eerbetoon aan de duizenden klompenmakers die in het Waasland groot vakmanschap tentoon spreiden.

6. Moeilijkheden bij het onderzoek.

Alle cijfers die je ontmoet spreken mekaar tegen. Hoeveel klompen kunnen er uit een boom? Dit is afhankelijk of je hoge of lage klompen maakt, kindermaten, vrouwklompen of mans? Die details worden niet opgegeven. De weekhoeveelheid scheelt bij het produceren per stuk of per uur. Wie zijn helper, wie is klompenmaker, is de baas meegeteld? Worden vrouwen en kinderen verzwegen of meegeteld? Hoeveelheden die worden opgegeven in kilogram, in paren, in stuks, in franken, marken of florijnen. Zelfs de productiecapaciteit verschilt per regio, per gemaakt model, in de zomer of de winter, ja zelfs per klompenmaker.

Uit al de gegevens zijn gemiddelden getrokken zodat ze overeenstemmen met alle bronnen die we hebben teruggevonden. Pas op die manier kan je alle gegevens onderling vergelijken. Klompenmakers zelf, kennen hun geschiedenis niet.

Ze produceren en verkopen aan opkopers. Verder gaat hun kennis niet.

De opzoekingen zijn het resultaat van vele, vele jaren studie en de hulp van meerdere mensen in onze folkloregroep 'De Klomp De Klinge' VZW die het **gemeentearchief** teisteren met hun honger naar gegevens. De gemeentearchivaris zijn we erg dankbaar.

Eindelijk zijn de stukken van de puzzel verenigd en, buiten enkele details die nog ontbreken, opvallend: iedereen weet nu dat het Waasland het centrum van de klompenmakers is. Wat wij in de groep al verkondigen sinds 1976, is nu gemeengoed geworden: elke autochtone inwoner van het Waasland kent minstens een paar familieleden die direct of indirect betrokken zijn met de klompenproductie, de bomen of het vervoer van bomen en klompen.

Ieder van ons, vind in de lokale archieven, nog **familieleden** terug die klompenmaker geweest zijn, zonder dat we dat zelf wisten. Navraag bevestigt telkens de juistheid van onze bronnen.

Ook dat bevestigt de juistheid van de gegevens.

Vaak wordt het beroep gecombineerd met winkel, café, het houden van dieren of een boerenbedrijf.

7. Belangrijkheid van de klompenmakerij.

Het hoofdberoep was de landbouw. Voor het Waasland komt vervolgens het vlas. De klompenmakerij is derde hoofdactiviteit maar beperkt zich vooral tot de polderstreken tussen de grens en Bazel, oostelijk van Sint-Niklaas.

Klompen vragen geen ingevoerde grondstoffen, klompen creëren weinig meerwaarde, de “toegevoegde waarde” is miniem.

In de uitvoerstatistieken staan ze wel borg voor een grote omvang en een groot aantal, maar niet als een groot gewicht of als hoge waarde.

Er zijn in het Waasland trouwens in de huisarbeid, veel beroepen te noemen zonder uitstraling. Een zelendraaier, een pottenbakker, een zeepzieder of een olieslager.

7.1. De Canadapopulier.

Na de Spanjaarden komen de Oostenrijkers. We tonen even de tijdslijn. De grens wordt beter afgebakend, het economisch leven wordt beter ingericht omdat nieuwe belastingsvormen meer details behoeven. Maar voor ons is een ander klein feit belangrijk: in 1700 wordt de **canadapopulier** ingevoerd. De canada die de laatste vijftig jaar verguisd is en vandaag een nieuwe interesse krijgt vanuit de bio-sector.

7.2. Situering.

Samen met de wilg is hij de grondstof voor klompen. Het Waasland heeft via de rapenteelt voedsel aan de grond toegevoegd, het drieslagstelsel ingevoerd. De akkers zijn erg klein, bolvormig en intensief in gebruik. Johan Verberckmoes zegt: "In de 18de eeuw daalt het inkomen uit landbouw. Vooral de kleine polderboertjes waren het slachtoffer. Vooral polderdorpen kenden veel falingen. De misoogsten van 1740-1741 zijn er oorzaak van dat nieuwe ambachtsactiviteiten moeten gezocht worden".

Dat de klompenmakerij op **dat** moment welkom is zal niemand betwijfelen.

Landbouw is een beulenstiel, misoogsten, seizoensgebonden voor de knechten en weinig lonend omdat de pacht hoog is. De landbouw en de bomen zijn op elkaar afgesteld. Bomen geven schaduw aan de aanplantingen, houden windvlagen tegen, onttrekken overtollig water aan de grond en brengen geld op bij verkoop voor de eigenaar.

De bomenverkoop verrijkt de eigenaar van de gronden, die er goed aan verdient. Die bomen kunnen verwerkt tot klompen, edeler boomsoorten dienen voor de schrijnwerkerij.

Begonnen als bijberoep naast landbouw, krijgt elk dorp naast zijn smid, koperslager en molenaar ook een klompenmaker. Dit doet zich voor in heel België. Snel proberen klompenmakers dorpen in te palmen waar geen klompenmaker actief is of een klompenmaker gaat zich snel in zo'n dorp vestigen.

7.3. Het bandwerk.

De vaststelling van Adam Smith in 1776 verandert de wereld. één arbeider vervaardigt per dag één naald. Maar met 10 gespecialiseerde arbeiders produceren ze al snel 48.000 naalden per dag, of per dag 4.800 naalden per arbeider.

De stap van een eenzame klompenmaker die alles doet naar een specialisatie duurt niet lang: bomenklatters, bomenvellers,voeders met een urs en in de werkstal wordt specialisatie troef: verbijlen, kappen, snijden, heulen en afwerken. Het eerste bandwerk ontstaat al in de 18de eeuw.

En we halen de oudste cijfers erbij.

8. De eerste telling.

De oudste telling is van **1764** (1.2.). De Oostenrijkers willen een precies beeld van alle bedrijven in België met hun frauderisico. Logisch, gezien in 1748 de grens voor het eerst duidelijk wordt afgebakend en echte bewaking ingericht wordt. De douane krijgen de opdracht die inventarisatie waar te maken. Geschiedkundigen twijfelen aan de waarde van die telling omdat sommige streken (vooral het binnenland) minder goed beschreven zijn.

Akkoord met die conclusie, maar voor de klompenmakerij is het duidelijk dat de sterkste gebieden in 1764, ook de sterkste gebieden zijn in de verdere geschiedenis.

Van alle Belgische gemeenten geven we hier de gemeenten aan, waar klompenmakers werden opgetekend.

Vervolgens tonen we de verhouding per provincie in 1764 (1.3.).

Oost-Vlaanderen is een klompenmakerscentrum blijkt duidelijk. Iedereen weet dit al lang, maar nu is het ook bewezen.

Misschien krijgen we een nog beter beeld als we de klompenmakersdorpen apart bekijken. Je ziet duidelijk dat het Waasland het leeuwenaandeel heeft van alle klompenmakers in 1764 (1.4.). De Wase gemeenten zijn rood gekleurd. Alleen Merchtem is erg twijfelachtig van gegevens. Maar niets zegt dat de telling fout zou zijn. Dan zien we later nog. Alleen voor De Klinge is geen aantal opgegeven, alleen de vermelding over klompenmakers: “veel en al lang” staat er in 1764 geschreven.

9. De verdere evolutie.

Duidelijk is dat de 18^e eeuw de speerperiode is in de omschakeling van zuiver landbouwgebied naar huisarbeid en toenemende handel.

Dit gaat gepaard met aanleg van wegen en de groei van steden als Sint-Niklaas en Lokeren met hun marktfunctie. Het is ook de periode waarin stenen huizen voor rijken al haalbaar zijn. Door die **welstand** zal de bevolking toenemen maar zullen de prijzen van voedingswaren drastisch stijgen.

In heel het Waasland neemt het klompenambacht toe. De groei is ingezet. Een landbouwstreek, een **Waasland** dat zit ingesloten door Schelde en Moervaart, wordt wereldcentrum van klompen. De regio is al vele jaren de vlasschuur van Vlaanderen met een sterke uitvoer. In de graanhandel groeien we sterk. Het zijn dus niet alleen de klompenmakers die een sterke uitvoer realiseren.

De bolle akkers leveren massa's bomen aan voor die klompenmakerij. Alle gemeenten ten oosten van de lijn Sint-Niklaas-Hulst specialiseren zich in het klompenambacht. Door de zware poldergrond is de nood aan sterk houten schoeisel hier het hoogst nodig.

Er is een sterk ontwikkeld vervoerssysteem in het Waasland, dat al uit die tijd dateert: boerenkarren, stootkarren of boomezels.

9.1. De Wase roots.

Alle Wase dorpen zijn belangrijk in dit beroep. We zullen de cijfers geregeld bovenhalen in het verhaal. Waarom precies hier?

Er zijn meerdere redenen:

- Er zijn veel bomen in de regio
- Er is een vlucht uit de landbouw waardoor nieuwe huiselijk activiteiten vereist zijn
- Door het zuigeffect van de stad in de 17^e tot eind 18^e eeuw, zoeken plattelandsbewoners nieuwe inkomstenbronnen in hun eigen plattelandsdorpen
- Maar vooral de polderondergrond leent zich erg voor het dragen van klompen in plaats van lederen schoeisel, meer dan in zandgrond. De grote knowhow ligt al snel in deze dorpen.

De bomen zijn hier goedkoop en de huisarbeid groeit welig. Hier moeten we toch wijzen op de leefgewoonten van toen: rust-roest. Oneindig veel uren werken, lage lonen, hard labuur zijn er onderdelen van. Slechts bij bijzondere gelegenheden werden feesten opgezet. Kermis, kerkelijke feestdagen en kerkelijke gelegenheden als geboorte, communie of huwelijken. Ook drankmisbruik, vechtpartijen, bijgeloof en godsvruchtigheid, sagen en legenden zijn delen van de folklore. Spreuken, gedichten, liedjes, verhalen. De klompenstal was een verzamelpunt. De klompenstal was één van de meest bezochte plaatsen voor conversaties, de sfeer in de klompenstal is heel gezellig. Het nieuws dat werd opgehaald op de markten verspreidde zich via de stallen.

We beschrijven hier de periode tussen 1764 en 1900. Van 1764 tot ongeveer 1872 verandert er weinig of niks in het leven op het platteland. De prijzen zijn constant, gewoonten en zeden blijven ongewijzigd in een religieus bevangen bevolking. Een eigen tuintje met groenten, aardappelen en een paar dieren maken het leven leefbaar. De evolutie gaat al sneller aan gang in de stedelijke omgeving, maar op het platteland komt de evolutie heel wat trager op gang. Centraal staan **8 gemeenten** in onze regio : (1.5.) Kruibeke, Nieuwkerken, Sint-Gillis, De Klinge, Bazel, Haasdonk en Sint-Pauwels. We zullen deze dorpen in het bijzonder volgen. De gegevens zijn niet zo frequent aanwezig. Opvallend, ze vormen een hoefijzervorm rond Sint-Niklaas. Het zijn allemaal gemeenten waarvan de boeren zware gronden moeten bewerken, vooral poldergrond. Overstromingsgebieden van weleer. Maar ook Vrasene, Rupelmonde, Melsele, Sint-Niklaas, Temse, Kieldrecht zijn niet onbelangrijk. Alleen hebben we voor die dorpen niet voldoende cijfermateriaal terug gevonden om de hele tijdslijn uit te zetten.

9.2. De bedrijvigheid.

Een klompenmakerij kost niet zoveel aan investeringen, de winstmarge blijft eerder gering. Het is een product dat weinig kost aan grondstoffen, geen hoge lonen uitkeert ondanks het zware en kunstig werk en niet veel meerwaarde aanreikt. Er is tevens een moordende concurrentie tussen de klompenmakers. Noch de bazen, noch de werknemers zijn georganiseerd. Er worden geen minimumprijzen voorop gezet, werknemers gaan en komen in de bedrijfjes.

Als de lonen laag zijn, de kostprijs laag is en de verspreiding beperkt is, betekent dat gewoon dat die arbeidstak weinig meetelt in de nationale statistieken ten aanzien van steenkool, metaal of textiel. Maar in de regio is het van levensbelang, kunnen tijden van crisis overleefd worden en zijn velen afhankelijk van dit beroep.

9.3. De internationale context.

Uit die gegevens over heel België, komen volgende gegevens naar voor over de klompenmakerij: het Waasland is duidelijk een klompenmakercentrum in België. En al even een sluier lichten ten aanzien van andere regio's: (1.6.) Münsterland in Duitsland heeft 98 klompenmakers, het grote centrum in Nederland is de Rooyse streek met 22 klompenmakers. Is heel het Waasland actief in de klompenmakerij? Ja, er zijn overal klompenmakers, maar het oostelijk deel, een hoefijzervorm rond Sint-Niklaas spant de kroon.

10. De mechanisatie op het platteland.

Vanaf 1872 verandert de wereld grondig. De **eerste industriële** revolutie meldt zich nu op het platteland aan. De steden nemen het voortouw met stoommachines vanaf 1827.

De landbouw wordt beklemmend door het betere leven in de stad, de inwijkende boerenzonen belanden meestal in de sloppenwijken. Het zuigeffect naar de stad komt voor sinds 1750.

Maar de prijzen stijgen, de zekerheden worden ondermijnd. Liberaal, katholiek en socialistisch gedachtegoed verdringen het oude volksgeloof, rust-roest wordt werken en ontspannen.

Wie niet heel hard kan of wil werken, wordt uitgestoten. Zij zoeken hun geluk in de stad of ... schooien. Ook hier is weer de link te leggen naar onze huidige maatschappij.

Kleine klompenmakerbazen zuigen hun ongehuwde broers of andere familieleden aan, om in hun stal te komen werken aan een hongerloon of gewoon "kost en inwoon".

De huisarbeid, het seizoengebeuren en de ambachten veranderen in de industriële revolutie. Het eerste bandwerk kennen we al langer in de stal. Nog wel de sfeer van vroeger, maar niet

meer de vrijblijvendheid. Werken per uur wordt vervangen door werken per stuk, wat de sfeer niet ten goede komt. De mechanisatie en automatisatie is de volgende stap.

Stakingen breken uit, de fabrieken worden **gesaboteerd**. We zitten in de periode van Daens. Het Franse woord voor klomp is “sabot”. De klompen worden tijdens de eerste stakingen in Noord-Frankrijk gebruikt, om **in** de textielmachines te gooien en de machines zo te laten stilvallen. Van daar het woord saboteren.

10.1. De groeiende huisnijverheid.

Ondertussen zitten we al midden de 19'de eeuw. We kijken even naar de groei van het aantal werknemers in de klompenmakerij tijdens die 19'de eeuw. De misoogsten van 1844 tot 1850 betekenen een ramp voor de bevolking. Elke cent is welkom. Vrouwen en kinderen worden ingeschakeld in de vele stallen die mekaar beconcurreren. De landbouw is in crisis, iedereen vlucht naar andere **huisnijverheid** of lokale bedrijvigheid. Uiteraard een groeibodem voor klompenmakers.

Het is duidelijk dat elk van de dorpen verschillend evolueert, maar de stijgende trend is ontegensprekelijk aanwezig (1.7.). Dit vinden we overigens terug in heel het Waasland. Alleen komen sommige dorpen vroeger tot bloei en beleven ze op verschillende momenten hun hoogtepunt.

10.2. De hoofdperioden.

De Wase gemeenten (1.8.) waarvan we gegevens terugvonden in 1870, 1921 en 1937 hebben we samen gebracht. Het is duidelijk dat ze allemaal een opgaande trend hebben tot 1930, dan komt de ontzuivering. De vele opgerichte klompenmakerijen, het stukwerk dat meer eindproducten aflevert en het inschakelen van machines zorgt voor een overproductie die zich laat gevoelen vanaf 1935. En buiten een opleving in de 2'de wereldoorlog gaat het vanaf dan gestaag dalend.

Het analyseren van alle gegevens verloopt niet zo eenvoudig. We hebben alle gegevens uit de jaren 1704 tot 1986 samengebracht (1.9.). Het is duidelijk dat de rode tellingen niet betrouwbaar zijn. In heel de studie hebben we die abnormale noteringen geweerd.

Het kan zijn dat de opnemer de opdracht verkeerd heeft ingeschat.

Het kan zijn dat de bedrijfsleiders geen juiste gegevens doorgeeft omdat ze denken dat de belastingen die cijfers zouden te weten komen of gewoon omdat de klompenmakersbazen niet zijn meegeteld.

Charles Darwin suggereert al in de 19'de eeuw om de toppen, zowel naar boven als naar beneden, uit te sluiten om een representatief werkbaar gemiddelde te krijgen. Die raad hebben we voor alle gegevens toegepast.

Opvallend in deze grafieken is de serieuze toename vanaf 1910. Op De Klinge duurt de hoogconjunctuur langer dan in Sint-Pauwels.

Voor Nieuwkerken en Sint-Gillis-Waas (1.10.) hebben we die gegevens ook historisch achter mekaar geplaatst. Het is duidelijk dat niet alle tellingen betrouwbaar zijn.

Als je voor Nieuwkerken de tellingen van rond de eeuwwisseling weerhoudt krijg je natuurlijk een overschatting, Voor Sint-Gillis zijn de gegevens van 1893 en 1896 onbetrouwbaar.

Uiteraard hebben we al die abnormale schattingen uitgefilterd. Maar het zou ook wel kunnen dat de hoge cijfers precies de juiste zijn omdat in die tellingen misschien het zwartwerk mee werd ingerekend. Alleen de vraag: hoeveel klompen **kun** je maken of, hoeveel klompen **heb** je gemaakt in de afgelopen periode, geeft al een heel verschil in aantal op.

We kunnen er niet omheen dat Sint-Gillis veel zwaarder weegt in aantallen dan Nieuwkerken als we de pieken eruit filteren.

Voor Sint-Gillis valt vooral de hoogteperiode op van 1893 tot zeker 1930. Nieuwkerken heeft die opbloei niet zo gekend.

10.3. Eerste gevaar: de schoenen.

Maar al vanaf 1890 lonkt een gevaar voor de klompenmakerij: industriële **schoenfabrieken** produceren lederen schoeisel aan stilaan betaalbare prijzen... een sluipende moordenaar voor de klompenmakers. De mensen die naar de stad vluchten hebben geen nood meer aan die logge klompen die op het platteland zo efficiënt zijn.

Blijkbaar is dat schoengevaar zo niet ingeschat, want op De Klinge groeit de klompenmakerij. In 1892 sticht vader Jozef Laureys zijn klompenimperium in De Klinge en zal de eerste machines plaatsen in de regio en natuurlijk in België. Enige tijd later vestigt die zich in Sint-Gillis aan het station. Machines op het platteland komen duidelijk ver na op de stad, maar ze hebben toch een grote impact op de tewerkstelling in de dorpen.

10.4. Tweede gevaar: de bomen.

De groei veroorzaakt ook problemen: een tekort aan bomen. De **boomprijs** stijgt, steeds meer kleine bedrijfjes komen in nauwe... sch... klompen te zitten. Het aantal boeren dat in 1800 nog 75% van de werkende bevolking uitmaakte is tegen 1900 gezakt tot 28% van de bevolking. Een duidelijk bewijs dat mensen andere beroepen gingen zoeken in eigen streek of in de stad.

Als we het nodige aantal bomen vergelijken met het aantal geproduceerde aantal klompen (1.11.), met de gegevens hoeveel paar klompen door één klompenmaker kunnen gemaakt worden per jaar en met de jaarproductie zoals die soms gepubliceerd zijn, wordt het bijzonder moeilijk om nog gemiddelden te weerhouden.

Een bestand van bijna 4.000 rijen en 55 kolommen is nodig om al die gegevens in te brengen en te sorteren. Op zijn beurt zijn die gegevens dan vergeleken met tientallen andere bestanden om conclusies te maken die representatief zijn.

Het resultaat dat telkens weer terugkeert is de gestage groei tot ongeveer 1930.

In 1900 staan er in het Waasland 788.000 canada's (1.12.),

dit wil zeggen dat op acht jaar tijd die voorraad is opgewerkt. Neem 10 jaar als je het wilgenbestand mee opwerkt.

Vele bomen worden aangevoerd uit de streek van Eeklo en Klein-Brabant.

Er zijn zelfs hele scheepsladingen abeel uit Rusland via de haven van Temse toegekomen.

10.5. Het syndicaat.

Een ander fenomeen is de groeiende **syndicalisering** in heel Europa, de opkomst van het socialisme is daar natuurlijk niet vreemd aan. De klompenmakers echter organiseren zich niet. Geen vakvereniging voor de bazen, geen vakbond voor de knechten. De Vakvereniging voor de klompenmakersbazen komt pas in de jaren twintig, zonder veel succes. Ook de herneming is de jaren dertig blijft een dode letter.

10.5.1. Het opbod.

Het opbod kan beginnen: lage prijzen, hard labeur, concurrentieslag, geen geld voor automatisering. In Nederland komen in 1910 al de eerste machines op. Naast de opkomst van de schoenen dus een tweede sluipmoordenaar. Bij gebrek aan organisatie maken de klompenmakers mekaar kapot door hun dumpingprijzen.

Die concurrentieslag is ons vandaag niet vreemd geloof ik. Denk maar tussen de banken om je lieve spaarcentjes.

Vanaf 1912 begint de rush voor rookovens en de **stoommachines**. De klompenmakerij viert hoogtij. WOI is erg voor de bevolking, maar voor de klompenindustrie is het bingo.

10.5.2. Van gemoedelijkheid naar stress.

In de klompenstal werden verhalen verteld die op de markt van Sint-Niklaas en elders werden opgevangen. De meiden in de stad kwamen met hun “pakje” naar huis van “meneer”.

Prachtige roddels voor de klompenstal.

Als de klompenmaker machines vanaf de jaren 1920 volop aankomen verandert de gemoedelijke sfeer in een lawaaierige klompenstal. De geproduceerde hoeveelheden nemen toe. De productie wordt zo groot dat het afzetgebied steeds breder wordt. Stilaan groeit, zoals in andere handelsactiviteiten, het aantal kleine bedrijfjes die met enkele werknemers een heel jaar door produceren. De baas moet steeds meer zelf op de baan om enerzijds voldoende bomen aan te kopen, anderzijds een voldoende afzet voor de klompenproductie te realiseren. Klompenmachines komen aanvankelijk uit Frankrijk en dragen het merk "Baudin". Later komen de machines van Phillips uit Puurs op de markt met evenveel succes. Daniël Van Dromme op De Klinge is de lokale techniek voor de beide merken. Ook in andere dorpen zijn smeden en techniekers gevonden om de klompenmakers te ondersteunen.

10.5.3. Het loon.

De verdiensten zijn in de klompenmakerij niet denderend. We zien de daglonen in 1901 (1.13.).

Als volwassene kan je amper je brood verdienen, laat staan welk loon jongens en meisjes krijgt voor urenlang in de klompenstal ritsen en glad schuren van de klompen. Kinderarbeid is heel normaal in die tijd. Ondanks de wet van 1889, die kinderarbeid onder de 12 jaar verbiedt, kunnen alle oudere mensen getuigen hoe lang kinderarbeid nog in zwang is geweest.

Voor volwassenen is de enige manier om meer te verdienen het stukwerk, beter betaald, maar ook moordend van tempo.

Het plezier in de stal maakt plaats voor industriële productie.

10.5.4. De winst.

Een paar klompen bestaat uit een productieprijs en de winst (1.14.)

We zien dat de winst quasi onbestaand is in de branche door de enorme concurrentie. Het is gemakkelijk te begrijpen dat kleine klompenmakertjes zich geen machines kunnen veroorloven.

11. Een Moord.

In de klompenstal klinkt ondermeer het verhaal van de “**Koeffler**” dat via de marktzangers overal in België is gezongen.

De moord heeft plaats in 1912, maar leidt in ons dorp tot twee kampen. Zij die vinden dat Annette, Frans had opgejut, de andere versie van de laffe moord op een onschuldig meisje dat niet wilt ingaan op de avances van haar buurjongen.

De koeffler, alias Frans Vermeulen, een klompenmaker, doodt met zijn krammes zijn lief. Het verhaal was toen net zo gekend als de moorden van Beernem.

Dat brengt ons bij de messen en andere materialen. Klompen worden in verschillende regio's anders vervaardigd, maar steeds zijn de **werktuigen** honderden jaren op dezelfde wijze gebruikt.

12. De nevenberoepen en het alaam.

Er zijn smeden die zich specialiseren in het aanmaken van hoogwaardig klompenmaker materiaal. Vooral in Sint-Niklaas is zo'n gespecialiseerd bedrijf (Soetens) waarvan we messen hoog in Nederland teruggevonden hebben.

In het Museum voor Oude Technieken in Grimbergen, kun je duidelijk zien dat al dat aldaam een gemeenschappelijke herkomst heeft. Alle zagen, beitels, hamers, boren hebben eenzelfde stamvader maar worden per beroep van schrijnwerker, smid, tonnenmaker of klompenmaker aangepast door de ervaring. Eeuwenlang blijft hetzelfde materiaal zijn diensten bewijzen. Een opvallend fenomeen is onze heulbank. Terwijl er plaats is voor twee zoals in Nederland, gaat door de ervaring in Vlaanderen de noodzaak verloren om het paar samen te laten groeien en gaat het met één klomp per keer sneller. Het paar is nooit aangepast op dat enkel gebruik. Maar op het technisch aspect ga ik niet verder in. Onze klompenmakers tonen u tijdens de pauze hoe klompen worden vervaardigd sinds de middeleeuwen. Dat hebben we zeker in dit eerste opgestoken: de klompenmakerij is al heel oud. Tot straks.

13. De internationale omgeving.

In de internationale omgeving moeten we de klompenmakerij een precieze plaats geven. Gezien de fragmentarische informatie concentreren we ons eerst op het jaar 1928, het jaar dat de klompenmakerij in het Waasland op zijn toppunt draait, hoezeer Duitsland als afzetgebied dan al afnemend is.

En wie denkt dat klompen alleen in onze contreien voorkomen (2.1.) heeft het toch wel mis voor hoor. Een wereldkaart met de landen waar klompen voorkomen. Deze lijst is niet compleet. Traditionele landen staan niet op de kaart opgenomen als België, Frankrijk, Duitsland, Nederland, Denemarken, Spanje, Italië, Portugal, Zwitserland, Oostenrijk, Tsjechië, Slovenië, Zweden en Noorwegen zijn niet mee opgenomen.

13.1. De wereldproductie.

De wereldproductie mag volgens een Duitse studie (2.2.) bepaald worden op zo'n 50 miljoen paar klompen per jaar.

Frankrijk verbruikt 12 miljoen klompen, Vlaanderen verbruikt er 4 miljoen per jaar, Nederland 8 miljoen en Duitsland 10 miljoen paar klompen.

Als we vergelijken hoeveel paar elk land nodig heeft, en het aantal klompen dat ze zelf produceren, zien we dat alleen Vlaanderen de grote uitvoerder van klompen is, zowel naar Duitsland als naar Nederland. Frankrijk kan zichzelf bijna volkomen bedruipen en ook de vreemde landen voorzien in hun eigen behoefte. Wij vullen dus zowel voor Nederland als voor Duitsland het tekort aan.

13.2. Ons aandeel.

Dus een gigantisch potentieel ligt in Vlaanderen. Maar meteen ook het relatieve belang aangeven (2.3.) in de nationale economische geschiedenis.

In heel de Belgische productie van goederen betekenden de klompen in 1931 slechts 1,15%.

Het aandeel is waarschijnlijk nog minder als we de aankooprijzen zouden kennen. We berekenen dit op verkooppniveau, wetende dat de winst toch relatief klein was.

Enerzijds is de klompenmakerij in het Waasland van levensbelang en voor het Oostelijk deel zelfs de grote tewerkstellingsbron, anderzijds betekent die klompenmakerij op nationaal vlak slechts een fractie van de omzet van producten.

We hebben ook de totale invoer opgezocht die bestaat tussen België en de landen Duitsland en Nederland (2.4.). Hier is de uitvoer van klompen uit België naar die landen nog veel minder.

Uiteraard heeft dit te maken met de dumpingprijzen waaraan klompen worden geleverd in het buitenland, waardoor die landen dan weer maatregelen moeten nemen tegen België om hun eigen economie te beschermen. We bekijken dit even per land.

Straks, tijdens een tussenkomst van Jan Seghers in het parlement zullen we dat contrast nog harder aanvoelen: het belang van de klompenmakerij in onze kleine regio ten aanzien van het onooglijk beperkt aandeel dat de klompen vertegenwoordigen in de handel met Duitsland.

We bespreken even de verschillende klompenregio's apart.

13.3. Frankrijk.

Van Frankrijk weten we al dat er quasi geen in- of uitvoer is. Ze zijn zelfbedruipend.

In Frankrijk zijn de klompenmakers verdeeld in alle regio's met een vrij regelmatige spreiding. In Frankrijk zijn er ongeveer evenveel klompenmakers aanwezig per regio als er nodig zijn volgens het verbruik. Een echte handel bestaat daar niet echt, of is zeker niet teruggevonden.

In de jaren 1970 zijn er nog diverse klompenmakers in diverse regio's (2.5.).

13.4. Duitsland.

Van 1860 tot na WOI hebben we een serieuze voet in Duitsland. Hun eigen productie is te klein en we kunnen er veel klompen kwijt. Maar toen, na WOI de Duitse economie lam ligt en de eigen klompenindustrie in Münsterland moet beschermd worden, wordt het plots anders.

In Duitsland is het vooral Reinland-Westfalen dat de plak zwaait (2.6.). Vooral Münsterland is productief. Klompen worden een klein beetje gedragen in Bayern. De klompen worden gedragen in de streek van Reinland-Westfalen tot aan de Deense grens. Vooral het Ruhrgebied is een leveringscentrum voor de Wase klompenmakers. Hier klopt het hart van de Duitse grootindustrie.

In WOI is de uitvoer naar **Duitsland** serieus toegenomen (2.7.). Maar de Duitsers organiseren een invoerverbod voor Belgische klompen. De afzet neemt enorm af door de Duitse contingenteringen. Van 3 miljoen paar in 1913 tot slechts 500.000 paar, soms nog minder in het interbellum. Ik heb het voorspeld dat de douane nog in dit verhaal zou voorkomen.

Door o.a. de tussenkomst van Jan Seghers in de Kamer, worden de invoerbepalingen in Duitsland gemilderd, zodat het grote aantal en de lage prijs van de Wase klompen toch nog een markt afzet vindt maar meteen oorzaak zijn van het faillissement van de klompenindustrie in Duitsland en bijzonder van Munsterland.

Hier citeren we even deze Klingse volksvertegenwoordiger die zelf klompenmakersbaas was en aan de minister duidelijk laat weten waar hij voor staat.

“Het moet eindelijk ophouden dat onze klompenmakerij overal het kind van de rekening wordt. Het is niet omdat dit exportbedrijf zich localiseert in Waasland, dat de belangen ervan mogen worden verwaarloosd en dat het enkel als pasmunt in rekening wordt gebracht bij onze handelsakkoorden met Nederland en Duitsland”.

De bittere toon die we aanslaan mag den heer minister verbazen. Als hij echter met ons de ronde van Waasland kon doen en op vele dorpen voor tientallen ledige klompenmakerswerkplaatsen zou worden gesteld en voor de lange rij van werkloze klompenmakers die niets liever wensen dan te kunnen werken, dan zou hij deze bitterheid begrijpen. Als hij op andere plaatsen het moeizame en harde zwoegen van dezen, die het werk nog niet stillegden, zou zien; het zwoegen van deze moedige, taaie en duldzame mensen om een armzalig loon, dan zou hij verstomd staan voor het geduld waarmee dit volk, zonder morren, zoo lang het verwaarlozen van zijn belangen heeft aangezien.

Wij concurreren de Duitse klompenmakers uit de markt door onze **dumpingprijzen**. De Duitse Staat neemt maatregelen en beperkt onze invoer met contingenten. Onze **verkooprijzen** zijn lager dan de **aanmaakprijzen** in Duitsland, waar de werknemers wel een

redelijk loon uitbetaald krijgen. Tegen 1920 willen de klompenmakers zich eindelijk organiseren, en normale prijzen bedingen zodat de buitenlandse klompenindustrie niet wordt gefnuikt. Onderhuids blijven de klompenbazen mekaar beconcurreren. De afgang van de klompenindustrie in Münsterland begint al in 1912, is beschreven, maar tussen 1913 en 1938 zijn er helaas geen statistieken teruggevonden (2.8.).

13.5. Nederland.

Nederland is grote invoerder. Inderdaad, tot 1941 voert Nederland meer klompen in dan ze zelf uitvoeren. We zien de Nederlandse statistiekdienst, dus een onverdachte bron (2.9.).

Nederland voert tot 1941 meer klompen in dan uit. Pas dan nemen ze, door de enorme mechanisatie en het inhuren van Vlaamse knappe klompenmakers, de markt over.

Rond Eindhoven ontstaat het grote Nederlandse centrum van klompenmakers met Sint-Oedenrode en Best. Zij zullen heel die industrie naar zich toetrekken.

En voor de aanwezige noorderburen een opdoffer: noch de tulpen, molens, klompen of kaas zijn van oorsprong Nederlandse producten.

We bekijken even de invoer in Nederland. Enkele klompenmakers evolueren echt wel naar handige zakenlui. Ze worden regionale opkopers, maar ook verschijnen er steeds meer opkopers uit diverse regio's die hier klompen komen aankopen, zowel Duitsers als Hollanders. Vooral in de wintermaanden komen ze opkopen. De klompenmakers hebben veel klompen in voorraad die ze dringend moeten kunnen verkopen om geld te hebben om terug bomen aan te kopen. Weerom een moordende concurrentie met dumpingprijzen en geen afspraken.

We zien dat Vlaanderen duidelijk de grote toeleverancier is van alle klompen die Nederland invoert (2.10.).

Nederland heeft duidelijk geprobeerd om de Duitse leveringen over te nemen van de Vlaamse markt (2.11.). De Duitse contingenteringen waren dus meer dan alleen maar de goedkope Wase klompen....

We zien hoe Nederland vanaf 1937 aan zijn klim begint om onze Vlaamse klompenindustrie van de kaart te vegen.

Deze cijfers (en de vorige) komen van het Centraal Bureau van de Statistiek in Nederland en spreken boekdelen.

In Clinge (net als in heel Nederland) berekent men in 1926 de grote prijsverschillen tussen België en Nederland (2.12.). Het is duidelijk dat het Waasland aan echte dumpingprijzen werkt. De invoering van invoerrecht in 1936 fnuikt de Wase klompenindustrie.

En weer ontmoet ik de douane in de klompengeschiedenis. 8% invoerrechten, invoerbeperkingen met "passavances" zoals ze dat in de grensstreek nog durven noemen, eigenlijk zijn dat 'geleidebrieven' om een quotum toegelaten uitvoer te controleren.

Nadat wij de Duitse klompenmakers onderuit hebben gehaald, nemen de Nederlanders wraak en nemen de industrie van ons over.

Voor de aanmaakkost en de verkoopprijs zijn hier belangrijk. Vlaanderen maakt nog een halve frank winst per paar, de Nederlanders verkopen hun produkt bijna 2 frank onder de prijs om toch nog afzet te vinden.

Ook hier geven we in tabelvorm nog de loonkost mee per deel van het werk. Zo bewijzen de Nederlandse klompenmakers dat er zelfs een onrealistisch invoerrecht van 22,5% zou moeten komen om hun eigen klompenindustrie te beschermen.

De grootste Belgische bedrijven stichten, na de Nederlandse boycot, een Nederlands filiaal in Clinge en Kapellebrug op. Je kan je voorstellen hoe de lokale klompenmakers hier reageren. De handige handelaars-klompenmakers die over voldoende financiële middelen beschikken, terwijl de wroetende kleine baas moet toezien hoe zijn omzet gefnuikt wordt. Hoeveel klompen clandestien over de grens zijn gegaan hebben we niet kunnen achterhalen.

De bomen worden vrij ingevoerd in Nederland, de Belgische knechten werken plots in Nederland (80% van de personeelsleden zijn Belgen). De handel is gered, maar de Wase klompenmakers zien hun aandeel slinken. Laureys en Zaman uit Sint-Gillis hebben zich in Nederland gevestigd als grote bedrijven die een concurrentie vormen voor de opkomende Nederlandse klompenindustrie. Ze zijn tegelijk bondgenoten, maar als Belgen ook concurrenten.

13.6. Wallonië.

De **Waalse** klompenindustrie komt pas goed op gang als vele deserteurs van het Napoleontische leger zich in de Waalse bossen verschansen en daar "mobiele" klompenmakerijen oprichten om in de dagelijks brood te voorzien. Ze maken echt prachtige klompen, meestal uit beukenhout. Maar hun aandeel blijft beperkt tot de beperkte streek die we al in 1764 hebben ontmoet.

We zijn in het bosgebied van Henegouwen en Namen. De Waalse klompenmakers hebben zich wel goed georganiseerd in coöperatieven met een sterke vakbondswerking, maar stoppen veel sneller dan in Vlaanderen de hopeloze strijd tegen de Nederlandse overmacht. Het vakmanschap van onze klompenmakers was spreekwoordelijk. Ze pronkten niet alleen op talrijke beurzen.

14. Beurzen en wereldtentoonstellingen.

Ondanks grote inspanningen om de Belgische klompen te promoten in de regio (2.13.), nationaal, in het buitenland, zelfs op wereldtentoonstellingen van Antwerpen, Brussel, Parijs en New York, begint het imperium vanaf 1930 af te kalven.

Te veel klompenmakers, te sterke prijzen, te veel machines, een overproductie is onvermijdelijk.

Een fenomeen dat we vandaag weer kennen in de auto-industrie. Niks nieuws onder de zon. Als het slecht gaat moet de reclame voor het product het weer goedmaken.

Zelfs de deelname aan de wereldtentoonstelling van Antwerpen in 1919 of die van New York in 1939 kunnen de branche niet redden. De klompenmakersbonden hopen op die manier nieuwe markten aan te boren in verre landen (men dacht aan Canada, Afrika en andere afzetgebieden).

De klompembeurzen van de jaren dertig kunnen de branche niet redden.

Zelfs de edele redenen om een beurs in te richten klinken vandaag oh zo hol:

"om de vervallen nijverheid door de hogere overheid beter te doen kennen,

de samenhang onder de klompenmakers te bevorderen,

het dragen van klompen te bevorderen,

verbetering der productie te bekomen door voor klompenmakers als vakschool te worden ingericht en

om grossiers en makers samen te brengen".

15. Modellen.

Niemand staat er bij stil dat de Wase klompenmakers ondertussen modellen maken voor andere regio's. Dat betekent dat ze modellen van andere regio's als 'mal' aangeleverd krijgen om na te maken. Door de daling van de afzet gaat, vanaf 1930, de sector zich eindelijk organiseren in vakorganisaties.

Maar ook dan blijven zelfs de bestuursleden onderhands klompen aan dumpingprijzen leveren. Dit lijkt me de strijd van de kleine middenstand of UNIZO ten voeten uit is het niet?

Een Nederlandse commissie “ter bescherming van de kwaliteit van de klomp” richt een jury in tijdens de beurzen in Sint-Oedenrode. De Nederlanders bepalen vanaf dan de “ideale” klomp, de eenheidsworst. Onze Wase vaklui zijn er aan voor hun moeite. De honderden modellen, per streek verschillend naar gebruik en ondergrond, vervallen. “Globalisering” noemen we dat vandaag.

Tijdens talrijke **tentoonstellingen** zowel in eigen dorp, in het Waasland, de regio, Vlaanderen, nationaal en internationaal zien we een competitie om de mooiste klompen. Vaak gaat het dan niet meer om draagklompen, maar kunstige modellen om de vakkunst te bewijzen.

16. Het Waasland.

Nog even de tijdlijn bekijken en enkele details toevoegen aan de vroegere gegevens. Hier zien we de toestand in Sint-Niklaas in 1825 (2.14.). De klompenmakerij is in het Waasland zeker geen topprioriteit in die periode. Alhoewel, als we de cijfers zouden uitzuiveren tot de oostkant van het Waasland zou deze statistiek heel wat harder doorwegen in de richting van een serieuze aanwezigheid van klompenmakers. Helaas ontbreken die gegevens per gemeente op dat moment.

Meerdere buitenlandse bezoekers beschreven de grote aanwezigheid van klompenmakers in onze omgeving. We zullen deze beweringen met cijfers ondersteunen.

Von Grouner in 1822 schrijft over dit vak:

“mit dem Holzschuhmachen ernahren sich mehrere Tausens Menschen, und es besteht ein bedeutender Handel, mit diesem Artikel sowohl nach Holland als in andere Gegenden*, selbst is das Ausland”.

Die bloeiende nijverheid, door alle reizigers opgemerkt, wordt nader omschreven door Vanden Bogaerde in 1825. “Zonder overdrijving kan men vaststellen, dat er jaarlijks in dit distrikt 7 à 80.000 paren houten schoenen of klompen gemaakt worden waarvan de 7/8 deelen naar den noorderprovincien worden verzonden”.

Hier zien we de toestand in het Waasland in 1825 (2.15.). De groei is ingezet. We beschrijven hier nog duidelijk de beginperiode van de klompenmakerij.

Zijn de gegevens van onze gemeente wel betrouwbaar (2.16.)? Zijn de statistieken van onze gemeente betrouwbaar? Hiervoor hebben we het gemeentearchief geraadpleegd en zijn we nominatief gaan zoeken. De rose kleur geeft het aantal namen op dat we tegenkwamen in de lokale registers, de blauwe zijn de cijfers uit allerlei tellingen.

De namen zijn ons dus gekend. We zetten die gegevens aan elkaar.

Omdat ik niet beschikt over alle gegevens zullen bepaalde namen dubbel geteld zijn omdat eenzelfde naam zowel kan gaan om een ander persoon dan om een dubbeltelling. Alleen als de naam van de vrouw of de geboortedatum overeenstemmen kan je uitfilteren, maar niet op de naam alleen. Niet vergeten dat grootvaders vaak dezelfde naam hebben dan de kleinkinderen. Zonder datum kan je die dus niet uitfilteren. Maar toch loopt de tendens tussen eigen gemeentearchieven en de vreemde tellingen in dezelfde lijn.

Ik had geen tijd meer om deze statistiek te verfijnen (2.17.), maar het lijkt erop dat de gegevens op het eind van de 19’de eeuw niet meer correct zijn. Waarschijnlijk is voor Sint-Gillis in het laatste deel een boekdeel niet mee opgenomen in de statistiek. Zo blijft er nog wat onderzoekswerk over na deze studiedag.

Dat hier een afwijking is, is erg logisch en niet alleen door het dubbeltellen van de namen. De telling gebeurt slechts tienjaarlijks. Het geeft de opsomming van het beroep aan het begin van de 10 jaar. Dan is het beeld precies. Je weet niet of die mensen 10 jaar lang hetzelfde beroep blijven uitvoeren. Blijven ze bij hetzelfde beroep? Blijven ze in de gemeente? Voor zover geweten is de uitfiltering wel gebeurd. Sommigen komen er midden die periode plots bij. Blijven ze de rest van de 10 jaar in hetzelfde beroep?

Hier weerom: de cijfers moeten nog verfijnd worden.

En op de kiezerslijst van 1899 zie je duidelijk voor De Klinge dat het aantal klompenmakers erg groot moet geweest zijn als we naar het aantal per beroep kijken (2.18.).

16.1. Verschillen in evolutie.

Ondertussen is het aantal klompenmakers drastisch gestegen in onze regio, met pieken in 1880 en 1890. In de eerste helft van de 20ste eeuw is er een grote economische bedrijvigheid, hoewel de waarde van de sector laag blijft, de winstmarge quasi onbestaand is, de zwarte productie zo hoog is. We zien dat niet alle Wase gemeenten een zelfde stijgingsritme kennen. Om te kunnen volgen moeten minder gefortuneerde klompenmakers oudere toestellen overkopen van hen die de nieuwste en snelste producties aankunnen. Elke economische down, elke devaluatie heeft gevolgen voor de handel met het buitenland.

De kleine klompenmakersbazen staan geregeld voor onoverzichtelijke beslissingen: lokaal produceren of leveren aan grote opkopers aan lagere prijs? Machines kopen of handwerk blijven promoten? Meer bomen kopen en knechten aannemen of knechten afdanken? Hoeveel klompen kan ik particulier verkopen om toch voldoende over te houden voor levering aan mijn vaste grossiers? Eén aangekochte boom die binnenin ziek is, kan het einde betekenen van het bedrijf, enz. problemen te over.

16.2. Klompen in de schilderkunst.

Ontelbaar zijn de tekeningen en schilderijen, waarin klompen symbool staan voor **armoede en uitbuiting**.

Ik denk aan tekenaar Cassiers, schilder Eugene Laermans, Permeke en vele anderen. Enerzijds wordt het werkvolk geïdealiseerd, maar soms worden schilderijen gebruikt om protest op te wekken in werkmansmiddens.

Uit dit Franse schilderij blijkt de zwaarte van het mijnwerkersberoep. De klompen accentueren dit nog meer.

Op de prent van Henri Cassiers lijken ook de arme drommels op klompen wel hereboeren.

16.3. Verkoop in wissen.

Klompen worden in wissen van 13 paar verkocht. 8 **wissen**, dat is 104 paar klompen van diverse maten. De winkeltjes hebben geen geld voor grote aankopen en kopen van handige opkopers telkens een wis. Maar de opkoper betaalt aan de klompenmaker slechts 100 klompen.

De vier paar extra's waren compensatie voor mogelijke "rebue"(=slechte) klompen die er tussen zaten. In praktijk was dit altijd extra winst voor de opkoper. We spreken van wissen omdat de paren met natte wilgenwissen werden opgebonden.

Bij de mechanische klompenmaker kan dat niet blijven duren. Hij maakt wissen van 10 paar en elke klomp dient verrekend. Wissen worden vervangen door ijzerdraad.

16.4. Produceren.

Met het ingebruikstellen van de lintzaag komen er heel wat klompenmakers vingers tekort. Ook dienen de knechten dagelijks een klein uur te werken aan voorbereidende werkzaamheden zoals boomrollen zagen, messen wetten en andere werkzaamheden, volledig onbetaald.

Zonder twijfel was er veel zwartwerk. We vinden productiehoeveelheden terug, maar geen splitsing in mechanische en handgemaakte klompen. Wissen van 10 of 13 paar? Een klompenmaker met de hand produceert 6 tot 7 paar per dag. Een machine produceert per 2 minuten een paar, vandaag zelfs elke halve minuut.

Acht klompenmakers werken met de machines in de dertiger jaren 1.000 paar af op een week. Met de hand is dat hooguit voor acht klompenmakers een vierde. We hebben geen controle meer op de statistieken. Elke vergelijking in uren werk en productie is onmogelijk geworden.

17. De details van 1931.

Over 1931 hebben we perfecte informatie via het “teffoonboek” van 1931. Hierin worden alle klompenmakersbedrijven opgenomen.

We hebben de gegevens omgezet naar aantal werknemers en wonderwel, ook hier past het puzzeltje precies in elkaar. De bron geeft alle namen op van klompenmakersbazen in België. Nergens is het aantal klompenmakers zo hoog dan in onze regio (2.19.).

Hier geven we dezelfde gegevens weer, maar nu verdeeld per groep van 180.000 inwoners, wat in 1931 overeen komt met de Wase bevolking. Verkeerdelijk wordt in de dia gesproken over 18.000 i.p.v. over 180.000 inwoners (2.20.).

2708 locaties zijn opgenomen, daarvan heeft 75% (2035 locaties) geen klompenmaker, 25% (1/4'de) heeft een klompenmaker (673 dorpen).

We laten jullie even de details zien (2.21.).

En voor het Waasland zijn de cijfers uiteraard nog sterker (2.22.). Blauw zijn de schrijnwerkers, rood de klompenmakers. Veel uitleg hoeft dit webdiagram zeker niet. Het is overtuigend genoeg.

Hier zien we de toestand per provincie in een webdiagram (2.23.). De blauwe lijn geeft per provincie op hoeveel procent van de dorpen klompenmakers heeft, terwijl de rode lijn het aantal klompenmakers per dorp aangeeft. In beide lijnen wordt weerom bewezen, een bevestiging van alle voorgaande cijfers, dat Oost-Vlaanderen de top is.

Het Waasland alleen verwerkt de helft van de productie van klompen van Oost-Vlaanderen (2.24.), dat zelf de helft van de Belgische productie voor zijn rekening neemt. Of: het Waasland produceert ¼'de van alle in België gemaakte klompen in 1931.

We hebben voor 1931 ook eens alle klompenmakers afgewogen ten aanzien van het aantal schrijnwerkers (2.25.). Het is duidelijk dat in elke provincie het aantal schrijnwerkers vrij gelijk gespreid zijn volgens de bevolking. Zeker in 1931 werken schrijnwerkers zuiver lokaal. We zien dat in geen enkele provincie het aantal klompenmakers erg hoog is, alleen het Waasland scoort hier erg hoog. Wetende dat alleen het oostelijk deel grote klompenproducenten zijn, spreekt boekdelen.

De dorpen in het grijs hebben meer klompenmakers dan schrijnwerkers (2.26.). Dit is de enige regio ter wereld waar dit zich voor doet. Toevallig is voor 1931 de grootste concentratie De Klinge, maar in andere jaren vinden we de acht hoofddorpen van klompenmakers afwisselend als voornaamste concentratie terug.

Duidelijk is wel dat onze vier deelgemeenten telkens zich bevinden in de top tien in de wereld.

We tellen in het Waasland op het hoogtepunt zo'n 12.000 klompenmakers die theoretisch toch meer dan 20 miljoen paar klompen produceren en meer dan 100.000 bomen verwerken. In heel België moeten het tot 20.000 klompenmakers geweest zijn.

18. De aftakeling.

Tot 1920 blijft die hoogconjunctuur duren. Maar zoals steeds in de geschiedenis... donderwolken aan de lucht.

De economische crisis in Rijnland en Westfalen, klassiek grote afnemers, en in 1936 **invoerbepalingen** aan Nederlandse zijde zijn fataal voor onze Vlaamse klompenmakerij. De Nederlandse klompenmakers zijn wel goed georganiseerd en kunnen de Nederlandse regering

overtuigen om de invoer van Belgische klompen te verhinderen. De spoorweg Mechelen-Terneuzen is ideaal, zowel voor de verzending naar het binnenland, maar vooral voor de leveringen naar Friesland en Holland, klassiek grote afnemers van Vlaamse klompen. Vreemde regio's maken dankbaar gebruik van de koppigheid tussen klompenmakerbazen in de verschillende stallen. Zij gaan met de winst lopen op de kap van de hardwerkende vaklui. In de concurrentie tussen groot en klein wordt ook hier de vis duur betaald zou Herman Heyermans zeggen. De spanning van WOII neemt toe. Niks nieuws onder de zon, wie slim is stopt zijn stal of stapt naar een **andere bedrijvigheid**.

Wie niet weg is .. is gezien zegt een kinderrijmpje dat zeker opgaat voor de koppigaards, die blijven in de stiel en krijgen tijdelijk gelijk. WOII is weer hoogconjunctuur voor de Vlaamse klompenmakers. Vooral de uitvoer naar de kampen in Nederland en de 'lagers' in Duitsland zijn flinke afnemers. De Duitse opkopers zijn wat milder in de prijszetting. De voor Duitsland bestemde klompen zijn vaak grote 'overschoenen' voor de zware metaalindustrie in Duitsland langs de Rijn en gewone klompen voor de uitgestrekte landbouwgebieden.

Vooral het verbod van klompendracht in de scholen is fataal voor de lokale klompeneconomie. Ook in de moderne fabrieken is de klompendracht verboden.

Bedrijven zoals Lippens in Sint-Gillis voelen de bui hangen en produceren plots bierbakken. Heirbaut wordt een boomzagerij. Anderen worden handelaars in bomen, in stukhout, specialiseren zich in vervoer of staken hun bedrijvigheid en verliezen hun zelfstandigheid als werknemer.

Jan Seghers was al lang overgeschakeld van de klompenmakerij naar kaashandel.

18.1. De laatste stuiptrekkingen.

Het is dus geen toeval dat Ward Van Der Kelen in de karnavalstoet van 1975 de klomp opvoert als typisch voor de streek. Brusselaars die naar de stoet komen kijken menen dat er op De Klinge een "klompenkarnalgroep" bestaat. Zo ontstaat de folkloregroep De Klomp De Klinge V.Z.W.

Maar terug naar de geschiedenis van de klompenmakerij.

De tranenzang: Ward Van Der Kelen staakt zijn bedrijf in 1973 bij de invoering van de BTW. De gebroeders Luyckx in 't Hol van Sint-Gillis blijven nog langer actief, nadat Vercauteren in Temse is overleden. Jules Smet uit Beveren is tot hoge leeftijd actief, om met de hand klompen te maken. Hij is de laatste beroepsklompenmaker die voor het Waasland een begrip is en met wie ik nog vele aangename uren heb gepasseerd.

18.2. Klompenmakers vandaag.

De klompen zijn vandaag erkend als Europees veiligheidsschoeisel, maar de economische waarde is nu bijna uitsluitend een paar overblijvende bedrijven in Vlaanderen en Nederland die voor meer dan 90% leven van de souvenirklomp.

Dit betekent dat de vier deelgemeenten binnen de top 10 zitten van het Waasland, dus ook van België, dus ook van de wereld. Een ongezien hoog aantal.

18.3. Kadastergegevens.

We zien de groei van de klompenmakers in Meerdonk. We zien ook de verdeling per straat zoals we die terugvinden in de archieven van het Kadaster. Hier spreken we enkel van klompenmakers in de periode van 1850 tot na WOII. Uiteraard hebben de langste straten vaak het meest aantal klompenmakers. Je ziet echter soms eerder kleine straten die vrij veel klompenmakers hebben gehuisvest. Voor Meerdonk vinden we bijna 100 klompenmakersnamen terug.

We zien dezelfde gegevens voor Sint-Gillis-Waas. Het is niet aan mij om te beslissen waar er heel veel of heel weinig klompenmakers wonen. Maar de Stationsstraat is duidelijk de

kampioen in Sint-Gillis. Niet moeilijk met bedrijven zoals Laureys en Zaman. Voor Sint-Gillis vinden we meer dan 1.000 klompenmakersnamen terug tijdens onze opzoekingen. Dat de Zand- en de Potterstraat winnen in Sint-Pauwels is vanzelfsprekend. De gegevens zijn toch vrij gedetailleerd via de opzoekingen. We kennen zelfs de kadastrale leggers, zodat we precies kunnen bepalen waar de bedrijven waren. Maar dat zou ons te ver leiden in deze voorstelling. We vinden meer dan 500 namen van klompenmakers terug voor Sint-Pauwels. We zien tenslotte de Klingse straatverdeling. We komen voor De Klinge alleen zo'n 550 namen tegen van klompenmakers. Toch wel een erg hoog aantal.

19. De Koninklijke Bibliotheek.

Volgens de diverse nijverheidstellingen die we terugvonden in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel komen volgende resultaten per gemeente naar boven. Er is geen twijfel aan de toprol van Sint-Gillis-Waas vanaf 1890 tot de volledige teleurgang (2.27.).

We kunnen alleen vaststellen dat het hoogtepunt per dorp anders ligt. Zo loopt die samen voor Meerdonk, De Klinge, Haasdonk, Sint-Pauwels en Bazel in het begin van de 20'ste eeuw. Als we diezelfde gegevens omzetten per dorp volgens het aantal inwoners krijgen we andere resultaten te zien (2.28.). Maar ook hier stellen we vast dat het aandeel van Nieuwkerken helemaal niet in de top is weer te geven. We zien ook dat Haasdonk en Kruikeke het flink laten afweten sinds 1910-1920 terwijl dat nu precies de periode is dat De Klinge en Meerdonk flink stijgen.

20 Diversen.

20.1. Meester Govaert.

We kunnen er niet aan voorbij gaan dat een onderwijzer uit Temse verantwoordelijk is voor de toewijzing van bomen aan klompenmakerijen tijdens de **2'de wereldoorlog**. Het is geweten dat Duits-vriendelijke bedrijven gemakkelijker bestellingen en leveringen kunnen bemachtigen, mede omdat **zij** meer garanties boden tot leveren van hun klompen aan Duitsland. Bedrijven die aan Duitsland leveren moeten hun werknemers ook niet afstaan om als 'weggevoerden' in Duitsland te gaan werken.

20.2. Enkele namen.

Klompenmakers verkopen aan de eigen gemeenschap, leveren aan winkels en verkopen aan collega's klompenmakers die zich specialiseren in de klompenhandel. Opkopers bestrijken een steeds groter gebied. Zelfs internationaal. We vonden klompenmakers terug die meer dan een halve eeuw constant in het klompenmakersbedrijf werkten in groot Sint-Gillis-Waas:

De Klinge	Frans Piessens	1881-1940	61 jaar
Meerdonk	Sabastiaan Vermeiren	1847-1900	54 jaar
De Klinge	Benignus Mariman	1881-1920	54 jaar
Sint-Pauwels	Franciscus De Backer	1857-1900	54 jaar
De Klinge	Franciscus Gadaen	1867-1920	54jaar
Sint-Gillis	Petrus Thuy	1847-1900	54jaar

Jozef Laureys heeft zich vanaf 1921 in Sint-Gillis gevestigd en richt daar een groot klompenmakersbedrijf op, langs het spoor in de Statiestraat-Tybaertstraat, terwijl precies dan zijn zoon Petrus of Pierre Laureys burgemeester wordt in De Klinge. Er komt ook **elektriciteit**, dus de mechanisatie kan volop starten. Alleen... de klompenmakers hebben mekaar zo beduvelde dat alleen grote klompenmakers als Laureys, Zaman en Lippens een voldoende groot bedrijf kunnen uitbouwen om de mechanisatie te laten renderen. De

moordende concurrentie zorgt voor een minimale winst naast zeer lage lonen. We bewezen het reeds hiervoor.

Van de vele families zoals Zaman, Peelman, Lippens, Marin, Van Der Kelen, Van Duyse, Seghers, enz. past het hier de familie Laureys toe te lichten.

20.3. Laureys.

Deze familie heeft het monopoly van de Wase klompenmakerij in de hand gehad. Ze ontpoppen zich als handige zakenlui die veel kleine klompenmakers de kans geven hun producten te verkopen voor uitvoer.

Jozef Laureys is klompenmaker in Clinge(Nl) en komt op De Klinge aan in 1892. Zijn huwelijk met Justine Coppennolle bezorgt hem het nodige geld om o.a. de eerste mechanische klompenmakerij in Vlaanderen op te richten nabij het Klingse station(Heidestraat-Bergstraat). Hij handelt in bomen en klompen. Koopt afgewerkte klompen aan en creëert een verkoopsnet. In 1910 koopt Jozef zijn huis in de Kerkstraat in Sint-Gillis. De woning in de Kerkstraat was eigenlijk gekocht voor Charles Laureys, zijn broer, een van de weinige Vlaamse officieren in de oorlog 1914-1918.

Charles komt na 4 jaar front terug en hij verongelukt in de klompenmakersfabriek van De Klinge, bij de opstart, pas 4 weken getrouwd.

Pierre, de zoon van Jozef (geen echte klompenmaker, maar handig zakenman) werkt mee in de zaak. In 1911 komt er actie tegen zijn lage prijzenaankoop bij collega's.

In 1912 sticht vader Jozef zijn (Duitse) mechanische klompenmakerij wat hem een groot aanzien bezorgd. In 1913 komt electriciteit op De Klinge, wat de aandrijving vereenvoudigt. Hij laat bomen uit Frankrijk per spoor aanrukken, maar zijn bedrijf brandt af.

Jozef richt een nieuw bedrijf op in Sint-Gillis. Zijn bomenvellers zijn actief in Frankrijk en Wallonie. Het bedrijf stelt tot 35 personen tewerk. Zoon Pierre blijft als burgemeester actief in De Klinge als klompenopkoper en bomenhandelaar.

In 1922 zou de klompenfabriek zijn opgestart in de Thybaertstraat, in 1949 zou de weverij opgestart zijn door zijn zoon.

Ze hebben ook accidenten in hun bedrijf. Zo sterft Jozef D'Hooghe tijdens het lossen van bomen op het station van Sint-Gillis (ondanks dat hij op Kapellebrug werkte).

De firma had een vaste vertegenwoordiger in Luik en in 1930 werden schepen geladen te Walsoorden en Emmahaven richting Noord-Holland met vertegenwoordigers in Sneek en Groningen.

In 1930 hebben Zaman en Laureys een grote stand op de wereldtentoonstelling van Antwerpen. Men mikt op afzet in Congo, de USA, Canada en Australie. Maar de afgang is al ingezet.

In 1935 wordt Petrus Laureys voorzitter van de Wase Klompenmakersbond.

In hetzelfde jaar richt hij een filiaal op op de Roskam om de zware invoertaksten in Nederland te ontlopen.

Ze werken daar met 65 man waar nu het bedrijf Interjute gevestigd is.

In 1960 sterft het bedrijf een stille dood, met nog massa's klompen in voorraad.

20.4. De studie.

De kennis van het vak werd aan een paar leerlingen in onze folkloregroep De Klomp De Klinge vzw doorgegeven. Zowel de kennis van de onderberoepen van kapper, snijder, heulder en afwerker zijn gekend in de groep. Zelfs het ritsen van de klompen kan gebeuren.

Samen met Ward Van Der Kelen heb ik vele klompenmakers bezocht. Later ging ik alleen op stap in binnen en buitenland en mijn conclusie was duidelijk: een Limburgse klompenmaker

sprak **laagdunkend** over de Wase klomp en omgekeerd. Hetzelfde hoorde ik in Sint-Oedenrode, in Frankrijk of elders.

Opvallend is steeds geweest dat elke bejaarde klompenmaker thuis in alle stilte zijn liefde voor het hout blijft bewijzen door noeste arbeid. Ze hebben allen een eigen model dat ze met grote fierheid tonen.

Het soort hout, het gewicht, het model, het gebruik, de plaatselijke gewoonten zijn verantwoordelijk voor de duizenden verschillen in de modellen. Een zandgrondklomp vraagt andere kenmerken dan een veendersklomp, lichter, mobieler, comfortabeler. De Nederlanders hebben in Sint-Oedenrode, tijdens de klompenbeurzen, door een jurystelsel onze waaier van klompen teruggebracht tot de eenheidsworst-klomp, die het gemiddelde is van alle lokale modellen en waar elke afwijking van de standaard economisch wordt afgestraft. Nederland beheerst nu de markt.

Wat onthouden we?

21. Conclusies.

21.1. Klimaat.

Aan de oorsprong van de klompenmakerij lag waarschijnlijk enerzijds een **klimaatverandering**. Een modern thema met onze warme winters en mooie nazomers. Anderzijds moet ook het overstromingsgebied, met het ontstaan van polders mee als oorzaak gezocht worden voor de grote omzet van goedkoop en waterdicht schoeisel.

21.2. Globalisering.

De **eenheidsworst** die de Nederlanders hebben ingevoerd ter vervanging van de duizenden creatieve modellen van klompen is een bewijs van wat we vandaag “**globalisering**” noemen.

21.3. Organisatie.

een **bedrijfstaking** die zich niet organiseert staat zwak, vooral in de internationale handel. Als anderen zich wel organiseren kunnen ze druk uitoefenen op hun regering om beperkingen in te voeren of buitenlandse markten in te palmen. We zien het vandaag in de auto-industrie. creativiteit en inventiviteit is troef. Zolang klompenmakers creatief zijn, vinden ze groeiende afzetmarkten. Ook hier niks nieuws onder de zon. Kijk maar naar de Zweedse klompen, het “orthopedische” van een houten zool wordt gepromoot.

21.4. Internationalisering.

Het succes van de sector is ook afhankelijk van perioden van **recessie**, de gevolgen van **inflatie**. Ook de bankcrisis is niet echt nieuw als we denken aan de beurscrash van 1929. Ook die beïnvloedt het klompenbedrijf op ingrijpende wijze.

Hopelijk ben ik erin geslaagd aan te geven dat de klompenindustrie voor het Waasland is, wat het **vlas** is voor West-Vlaanderen.

22. Studie.

Ik heb me gedurende jaren bezig gehouden met de studie van de klompenmakerij. Wat hierboven samengebracht is, is de verdienste van velen die in de afgelopen eeuwen gegevens hebben achtergelaten over dit beroep. We krijgen een beeld hoe belangrijk dit onderwerp was in het oosten van het Waasland. Het zou waardevol zijn mocht dezelfde studie worden overgedaan door een wetenschapper want nog vele gegevens zijn onontgonnen gebied. Als V.Z.W. die alle gegevens over de klompenmakerij verzamelen zouden we die extra informatie zeker toewuiven en onze medewerking geven aan bijkomend onderzoek.

23. Slot.

We maakten de geschiedenis van echte vaklui die het zout op de pap niet verdienden, maar ook van de handige zakenlui die veel geld verdienden op de kap van harde, koppige werkers. We reisden even de wereld af op zoek naar houten producten.

Hopelijk heb je in deze uiteenzetting begrepen, hoeveel duizenden in het Waasland, op momenten dat het economisch moeilijk viel, met een prachtige handarbeid, in gezellige werkstallen het leven van honderden kinderen bepaald hebben. Dat duizenden kinderen en vrouwen, met heel eenvoudige motieven, hun kunstenaarsziel uitgeleefd hebben.

Meteen ook het bewijs van intense kinderarbeid, schrijnende toestanden in de huisarbeid. Maar ook waar bazen en knechten delen in het lot van hun knechten.

Waar nationale maatregelen als contingenten en wisselkoersen de toekomst van een bedrijfstak en hun afzet kunnen bepalen. In bovengaande brief uit Clinge zien we duidelijk dat in 1927, als de Wase klompenindustrie maximaal draait, in Clinge, door onze dumpingprijzen, klompenmakers werkloos achterblijven.

We kunnen ons niet meer voorstellen: zo'n maatschappij waar nog geen economische rentabiliteit geldt, waar het tempo wordt doorkruist door momenten van plezier en vertellen in de stal, waar bijgeloof en drinken waren ingeburgerd.

<p>De geschiedenis van de Wase klompenmakerij werd uitgegeven door de Folkloregroep De Klomp De Klinge V.Z.W. ter gelegenheid van een voordracht ter gelegenheid van de "Nacht van de Geschiedenis" van het Davidsfonds De Klinge op 24 maart 2009. Samenstelling: Eric De Keyzer, secretaris.</p>
--